

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องกับป่า กับธรรมชาติ เพราะเริ่มแรกตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ เสด็จออกผนวชแสวงหาโมกขธรรม ทรงพักอาศัยตามป่าเช่น ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนทรงเปลี่ยนมาบำเพ็ญเพียรทางใจแล้วได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ^๑ พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้วเสวยวิมุตติสุขที่โพธิมณฑล ซึ่งอยู่ในป่า^๒ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ตัดสินพระทัยออกประกาศพระศาสนา ส่วนมากก็พักอาศัยอยู่ในป่า^๓ จนกระทั่งพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ปรินิพพานในป่าไม้สาละ^๔ พระสาวกทั้งหลายมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า เช่น พระสารีบุตร เวลาเข้าไปบิณฑบาต ฉันทตอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปพักกลางวันโคนไม้ในป่าอันธวัน จนถึงเวลาเย็นจึงออกจากป่าเข้าไปวัดพระเชตุวัน พระอานนท์เห็นท่านเดินมาจึงถามว่า “ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าผุดผ่อง วันนี้ ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร” พระสารีบุตรตอบว่า “ข้าพเจ้าไปนั่งเข้าฌาน”^๕ พระพุทธองค์ทรงยินดีเสนาสนะตามมีตามได้และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้สาวกทั้งหลายของพระองค์ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสงัดคือป่าชัฏอยู่ ท่านเหล่านั้นย่อมมาประชุมท่ามกลางสงฆ์เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน^๖ พระสาวกทั้งหลาย ก็สนทนากันเรื่องการอยู่ป่า เช่น พระมหากัสสปะสนทนากับพระสารีบุตรว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ตนเองอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่า

^๑ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๙-๓๓๗/๓๔๘-๔๐๗.

^๒วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๖/๑-๑๐.

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑, ๓๖/๔๕-๔๖.

^๔ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๘-๒๑๙/๑๔๗-๑๖๗.

^๕ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๓๒/๓๔๒.

^๖ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๒/๒๘๘.

เป็นวัตร ป่าจะพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้”^๗ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระสาวกที่ถือการอยู่ในป่า เช่น ทรงยกย่องพระมหากัสสปะที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร^๘

ประวัติและปฏิบัติของพระมหากัสสปเถระนั้นเป็นที่ทราบเป็นอย่างดีของชาวพุทธ ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีผลงานโดดเด่นทั้งในด้านการประพฤติปฏิบัติและในด้านการมีความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระสงฆ์รุ่นหลังในการประพฤติปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่องปฏิบัติในการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของธุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปฏิบัติในการถือธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระและการประยุกต์ใช้

๑.๒ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาความเป็นมาของธุดงค์ ปฏิบัติในการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระและการวิเคราะห์และประยุกต์ใช้ธุดงค์สำหรับชาวพุทธในปัจจุบัน

ขอบเขตด้านเอกสาร โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอรรถกถาและฎีกาเป็นหลักตลอดจนจากเอกสารและผลงานทางวรรณกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องเป็นหนังสือประกอบ

ขอบเขตด้านเนื้อหาวิจัย ศึกษาเฉพาะเรื่องความเป็นมาของธุดงค์ในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติในการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระการวิเคราะห์และประยุกต์ใช้ธุดงค์สำหรับชาวพุทธในปัจจุบัน

ขอบเขตด้านเวลา เริ่มศึกษาและสิ้นสุดในปีการศึกษา ๒๕๕๗

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ความเป็นมาของธุดงค์ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ปฏิบัติในการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ ธุดงค์ในพระพุทธศาสนาวิเคราะห์และประยุกต์ใช้อย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ปฏิบัติ หมายถึง ทางดำเนิน ข้อปฏิบัติแนวทางการปฏิบัติ ความประพฤติ

^๗ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๖/๓๖๙.

^๘อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๑/๒๕.

รุดงค์ หมายถึง องค์แห่งภิกษุผู้กำจัด เป็นวัตรจริยาพิเศษอย่างหนึ่งตามแต่ใครจะสมควร ถือ บัญญัติขึ้นด้วยหมายจะให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลสและเป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษ

รุดงค์วัตร หมายถึง ข้อวัตรปฏิบัติที่ช่วยในการขัดเกลากิเลสให้เป็นผู้มีความมกน้อย สันโดษ เป็นต้น มีทั้งหมด ๑๓ ข้อ

หลักรุดงค์วัตร หมายถึง ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับรุดงค์วัตรอันได้แก่ ความหมายของ รุดงค์วัตร ประเภทของรุดงค์วัตร องค์คุณและอานิสงส์ของรุดงค์วัตร เป็นต้น

พระมหากัสสปเถระ หมายถึง ปิณฑลิมาณพ ที่เข้าบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า ซึ่งต่อมา มีนามปรากฏว่าพระมหากัสสปเถระ ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในการปฏิบัติ รุดงค์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหัวข้อที่ดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

รุดงค์วัตรหรือการปฏิบัติรุดงค์นั้นเป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาลท่าน ปฏิบัติดังปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า “สุทินกลันทบุตรได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนัก พระพุทธเจ้า เมื่อบวชได้ไม่นาน ท่านพระสุทินได้ถือรุดงค์วัตรดังนี้คือ อยู่ป่าเป็นวัตร ๑ เทียว บิณฑบาตเป็นวัตร ๑ ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๑ เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร ๑”^๙

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาสภมหาเถระ) กล่าวถึงการปฏิบัติรุดงค์ไว้ในหนังสือ “ปฏิบัติ ศาสนาเรื่องรุดงค์วัตร” ว่า ผู้ควรสมทานปฏิบัติรุดงค์ จะต้องเป็นผู้มีความมกน้อย สันโดษหมั่น ประกอบเพียร และเป็นผู้เลี้ยงง่าย จะทำให้การปฏิบัติรุดงค์ได้โดยง่าย จะเป็นเหตุให้สัตบุรุษมีความ บริสุทธิ์ ซึ่งคุณคือ สัตบุรุษที่หาโทษมิได้นั้น จะทำให้ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ ๓ ประการ คือ ความ สันโดษในจิตรตามมีตามได้, ความสันโดษในบิณฑบาตตามมีตามได้ , และความสันโดษในเสนาสนะ ตามมีตามได้ จะเป็นผู้ที่ควรแก่การบรรลุอริยวงศ์ที่ ๔ คือ ความยินดีในการภาวนา^{๑๐}

พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) ในหนังสือ เรื่อง “พระรุดงค์ กรรมฐาน” ได้กล่าวถึง รุดงค์ ๑๓ เป็นอุบายวิธีการประกอบความพากเพียร เป็นการชำระกิเลส ล้วนๆ ไม่เป็นพระวินัย ไม่บีบบังคับ ใครจะทำตามข้อไหนหรือไม่ทำ ท่านก็ไม่ว่า เรียกว่า ธรรมไม่ บังคับแต่วินัยบังคับ วินัยผิดไม่ได้เลย เรียกว่ากฎหมายพระ รุดงค์ ๑๓ ข้อ ท่านสอนไว้ให้ไปอยู่ป่าใน

^๙วิมพา.(ไทย) ๑/๓๐/๒๐.

^{๑๐}สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาสภมหาเถระ), พระปฏิบัติศาสนา เรื่องรุดงค์วัตร,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

เขาที่เช่นนั้นเหมาะสม จนกระทั่งถึงการเดิน การนั่ง การนอน อยู่ในป่าช้า ในป่า ในเขา ไปหาเลือกเอา ที่ไหนเหมาะสม ใครจะสมათานอยู่นานเท่าไรให้กำหนดตัวเอง เช่น ไม่นอนจะอยู่ก็คืน กำหนดไว้เท่าไรให้กำหนดเอา แล้วสังเกตดูตัวเองว่าถูกกับธุดงค์ข้อไหน ก็ยึดข้อนั้นเป็นหลัก หนักข้อนั้นมากกว่าข้ออื่นๆ เช่น อย่างอดนอน ถ้าอดนอนแล้วมันดี ก็ให้อดนอนบ่อยๆความเพียรจะก้าวหน้า^{๑๑}

พระราชปรีดีโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) กล่าวถึงการปฏิบัติธุดงค์ไว้ในหนังสือ “ความรู้เรื่องธุดงค์” ว่า ปัญหาของพุทธบริษัทที่ไม่เข้าใจการปฏิบัติธุดงค์ โดยเฉพาะพระภิกษุที่มีได้ศึกษาทำความเข้าใจเรื่องธุดงค์ โดยปกติการปฏิบัติธุดงค์ตามพุทธประสงค์มีอานิสงส์มาก แต่หากปฏิบัติไม่ตรงตามพุทธประสงค์ เช่น มีความมักมาก ไม่สันโดษ ไม่ได้ขัดเกลากิเลส ไม่ปลื้มตนออกจากหมู่คณะ ยังคลุกคลีกับหมู่คณะ มีบริวารห้อมล้อมมาก และไม่รู้ว่าวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธุดงค์ว่า ปฏิบัติธุดงค์เพื่ออะไร จะเป็นอันตรายต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการปฏิบัติธุดงค์เพื่อแสวงหาลาภบริวาร ยศ และเกียรติคุณ^{๑๒}

พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) ในหนังสือเรื่อง “อุปลมณิ” ได้กล่าวถึงธุดงค์ว่าคนทั่วไปมักจะเข้าใจว่า ธุดงค์ คือการจาริกไปตามป่าเขาลำเนาไพรของพระกรรมฐาน แท้ที่จริงแล้ว คำว่าธุดงค์นั้นหมายถึง องค์คุณเครื่องขจัดกิเลสและธุดงค์วัตรซึ่งมี ๑๓ ประการด้วยกัน เป็นข้อประพฤติพิเศษที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้แก่พระสงฆ์ เพื่อเพิ่มความเข้มข้นในการปฏิบัติ แม้พระที่อยู่ในวัดกลางเมืองก็เป็นพระธุดงค์ได้ถ้าปฏิบัติธุดงค์วัตร และในขณะเดียวกันพระที่เพียงเดินทาง ทะลุคดโดยไม่ปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสก็ไม่สมชื่อพระธุดงค์^{๑๓}

พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ในหนังสือเรื่อง “ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ” ได้กล่าวถึงการปฏิบัติธุดงค์วัตร ๑๓ ของท่านพระอาจารย์มั่น ว่าท่านเป็นพระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นประจำ จนเป็นผู้คล่องแคล่วชำนาญในทางนี้อย่างยากจะหาผู้เสมอได้ในสมัยปัจจุบัน และท่านได้อบรมสั่งสอนพระเณรผู้มาศึกษาด้วยธุดงค์วัตรเหล่านี้ คือท่านพาอยู่รุกขมูล ในป่า ในเขา ในถ้ำ เจือมผา ป่าช้าซึ่งล้วนเป็นสถานที่เจียบสงบหนักแล้ว พาบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่พา

^{๑๑} พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน), **พระธุดงค์กรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิลปสยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^{๑๒} พระราชปรีดีโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **ความรู้เรื่องธุดงค์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๔

^{๑๓} คณะศิษย์ยานุศิษย์, **อุปลมณิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอ็น.พี.สกรีนพริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๓.

รับอาหารที่มีผู้ตามมาส่งทีหลัง พาฉันสำรวจในบาตรไม่มีภาชนะสำหรับใส่อาหาร ทั้งข้าวและหวานรวมลงในบาตรใบเดียวพาฉันมือเดียวคือวันละหนึ่งเป็นประจำ จนอวสานสุดท้าย^{๑๔}

พระครูกลุณสินธุวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่ / กลุณสินธุวิวัฒน์) ในหนังสือ “เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา” ได้กล่าวถึง พระมหากัสสปเถระ ท่านเป็นผู้ที่มีปกติสามทานธุดงค์ ๓ ประการอย่างเคร่งครัด คือ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือน้ำดื่มเป็นวัตรและถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เพราะการปฏิบัติในธุดงค์ทั้ง ๓ ประการนี้อย่างเคร่งครัด พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางผู้ทรงธุดงค์^{๑๕}

จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี และ นภาเดช กาญจนะ กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ พระปา ปรัชญาธรรมของพระปาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระธุดงค์กัมมัฏฐานโดยทั่วไป คือต้องรักษาศีลอย่างบริสุทธิ์ ไม่ให้มีด่างพร้อยในกระบวนไตรสิกขา เพราะศีลเป็นเครื่องรองรับเป็นฐานของสมาธิ ทำให้สมาธิเกิดง่ายและตั้งอยู่โดยมั่นคง ศีลต้องดีก่อน สมาธิจึงจะดีได้ นอกจากนั้นในการท่องเที่ยวแสวงหาที่สัปปายะ สำหรับอบรมจิต ต้องฝ่าอันตรายต่าง ๆ นานา พระปาท่านมีความเชื่อมั่นว่า ศีลที่บริสุทธิ์จะเป็นเกราะป้องกันที่ดีที่สุด บทวิเคราะห์ปฏิบัติพระปาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีปฏิบัติ คือ มีข้อวัตรและปฏิบัติต่าง ๆ คือ ธุดงค์ ๑๓ ชั้นวัตร ๑๔ มีอาคันตุกวัตร เป็นต้น เป็นปฏิบัติที่ทำได้ยากและลำบากเพราะเป็นการปฏิบัติที่ทวนกระแสโลกทั้งทางกาย วาจา และทางใจ นอกจากนี้ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของธุดงค์ มีจำนวน ๒๘ ข้อข้อที่ ๑ การหาเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ ข้อสุดท้าย ทำให้สิ้นทุกข์ทั้งปวง^{๑๖}

จำเนียร ทรงฤกษ์ ได้กล่าวถึงพระสาวกผู้ใหญ่ในครั้งพุทธกาลไว้ในหนังสือชีวประวัติพุทธสาวก พอสรุปได้ว่า พระอรหันตสาวกทั้งหลาย ที่จัดอยู่ในคณะผู้เริ่มก่อตั้ง หรือคณะองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงปฐมโพธิกาล เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งแต่ละรูปล้วนมีเกียรติประวัติและความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาด้วยกันทุกรูป^{๑๗}

คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่ ในหนังสือเรียน “ธรรมวิภาคนักธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต” ได้กล่าวถึง ธุดงค์ เป็นองค์คุณเป็นเครื่องฆ่าหรือกำจัดกิเลส เป็นวัตรปฏิบัติพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ เพื่อให้พระภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร ต้องการที่จะดำรงตนอย่าง

^{๑๔} พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บ้านเม็ง, ๒๕๑๘), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๑๕} พระครูกลุณสินธุวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่ / กลุณสินธุวิวัฒน์), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๒-๑๐๘.

^{๑๖} จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี และ นภาเดช กาญจนะ, พระปา ปรัชญาธรรมของพระปาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๙๕.

^{๑๗} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

เคร่งครัดในการกำจัดกิเลส และเพิ่มพูนคุณทั้งหลาย มีความมกน้อย ความสันโดษ ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย เป็นต้น ได้สมทานปฏิบัติ รุดงควัตร จำแนกออกเป็น ๑๓ อย่าง จัดเป็น ๔ หมวด ดังต่อไปนี้

หมวดที่๑ เกี่ยวเนื่องด้วยจีวร ๑) ปังสุกุลิกังคะ ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร หมายถึง การไม่ยอมรับจีวรที่เขาถวาย ชอบเที่ยวแสวงหาและใช้เฉพาะผ้าบังสุกุลเท่านั้น๒) เตจีวริกังคะ คือ ทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร หมายถึง ใช้ผ้าเพียง ๓ ผืนเท่านั้น

หมวดที่๒ เกี่ยวเนื่องด้วยบิณฑบาต๓) ปิณฑปาติกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร หมายถึง การไม่รับอดิเรกลาภอย่างอื่นถือการฉันเฉพาะอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตเท่านั้น ๔) สปปทานจาริกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร หมายถึง การเดินบิณฑบาตไปตามลำดับ ตามแถว หรือตามแนวซ้ายหรือขวา ไม่รับข้ามแถว ข้ามฟากตรงกันข้าม ๕) เอกาส นิกังคะ ถือการนั่งฉันครั้งเดียวเป็นวัตร หมายถึง ฉันวันละครั้งเดียวเท่านั้น ๖) ปัตตปิณฑิกังคะ ถือการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๗) ขลุปัจฉากตติกังคะ ถือการไม่รับภัตที่เขานำมาถวายภายหลัง

หมวดที่๓ เกี่ยวกับเสนาสนะ ๘) อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร หมายถึง การพักอาศัย หรืออยู่ปฏิบัติธรรมในป่า หรือบริเวณป่าที่ห่างจากบ้านคน โดยกำหนดที่สุด ๕๐๐ ชั่วธนู หรือ ๒๕ เส้น ๙) รุกขมุขิกังคะ ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร หมายถึง การพักอาศัยปฏิบัติธรรมอยู่ตามโคนไม้เท่านั้น ๑๐) อัปโวกาสิกังคะ ถือการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร หมายถึง การไม่เข้าไปสู่ที่มุงบัง ไม่ว่าได้ต้นไม้ ในถ้ำ เป็นต้น ๑๑) โสสานิกังคะ ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร หมายถึง การอยู่เฉพาะในป่าช้าเท่านั้น๑๒) ยถาสันถิติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไร ก็ยินดีไปตามนั้น

หมวดที่๔ เกี่ยวกับความเพียร ๑๓) เนสัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร หมายถึง การอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ คือ การยืน การเดิน การนั่ง เว้นการนอน แม้แต่เอนกายก็ไม่ทำ

ในรุดงควัตร ๑๓ ข้อนี้ ข้อ ๙ กับข้อ ๑๐ ถือได้เฉพาะกาล ในพรรษาจะต้องถือเสนาสนะตามวินัยนิยม ๖ การบำเพ็ญรุดงค์ ไม่ทรมาณตนจนเกินไปกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลางข้อปฏิบัติเป็นกลาง ๆ ไม่หย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไป บัญญัติขึ้นหมายจะให้เป็นอย่างขัดเกลา กิเลสเป็นเครื่องส่งเสริม สนับสนุน การรักษาศีล และเป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษ ผลคือ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ง่าย เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว จิตก็ขึ้นสู่สมาธิได้เร็ว ถ้าปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไม่ถอยหลังก็จะสำเร็จ โลกุตระธรรมเร็ว^{๑๘}

^{๑๘} ศาตราจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ธรรมวิภาคนักธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บุรณการชีวิต , (กรุงเทพมหานคร : เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๑-๓๕๘.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาจรรยา ปณฺณาวโร กล่าวถึง การปฏิบัติธุดงค์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า พระมหา กัสสปะ ปฏิบัติธุดงค์ทั้ง๑๓ ประเภทอย่างสมบูรณ์ บุคลิกของท่านมีความโดดเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเป็นผู้มีความมกน้อย สันโดษ ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ ยินดีในที่สุด และเป็นผู้สำรวมในการบริโภคใช้สอยในปัจจุบัน ๔ จนได้รับการสรรเสริญจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ประเสริฐมีปัญญาเฉียบแหลมในการปฏิบัติธุดงค์คุณ โดยไม่มีใครเทียบได้ พระมหากัสสปเถระ บวชในพระพุทธศาสนาในขณะที่ท่านอยู่ในวัยชรา ท่านปฏิบัติธุดงค์ ๓ ข้อ คือ อยู่ป่าเป็นวัตร เทียบินทบาตเป็นวัตรนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรอย่างเคร่งครัด^{๑๙}

พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์) กล่าวถึงการปฏิบัติธุดงค์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องความสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า ความสันโดษในความหมายของ พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สามารถนำหลักธรรมของความสันโดษมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับความหมายของความสันโดษในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นั้น รวมความถึง ความสันโดษในจีวร ๒๐ อย่าง, ความสันโดษในบิณฑบาต๑๕ อย่าง, ความสันโดษในเสนาสนะ ๑๕ อย่าง และการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ที่เป็นพฤติกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยแสดงลักษณะของความสันโดษ ๑๙ อย่าง^{๒๐}

อัมพร จันทร์ตัน ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธุดงค์กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงเรื่องการปฏิบัติธุดงค์ไว้พอสรุปได้ว่าปัจจุบัน ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีความรู้เรื่องธุดงค์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติน้อย ฝ่ายคฤหัสถ์มีความเข้าใจว่าพระภิกษุที่ปฏิบัติธุดงค์ต้องมีกลด หรือต้องนอนในกลด ต้องอยู่ในป่า และพระภิกษุที่ปฏิบัติธุดงค์ต้อง

^{๑๙}พระมหาจรรยา ปณฺณาวโร, “การศึกษามหาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๐}พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

เป็นพระป่า พระบ้านปฏิบัติถูกต้องไม่ได้ ความจริงพระบ้านก็สามารถปฏิบัติถูกต้องได้ และอุบาสก อุบาสิกา ก็สามารถปฏิบัติถูกต้องได้^{๒๑}

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม ได้ทำวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้มีความสำคัญ เพราะพระสงฆ์สาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือกันว่าเป็น องค์ประกอบองค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควร ปฏิบัติเป็นธรรม และยึดมั่นในคุณธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว^{๒๒}

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน(บัวบาน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)” ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) ได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้สำหรับฝึกอบรมบุคลากรทั้งฝ่ายบรรพชิต คฤหัสถ์ และการฝึกอบรมผู้นำ ในส่วนบรรพชิตท่านได้นำกระบวนการ ๓ อย่าง มาใช้ในการฝึกอบรมได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักธุดงค์วัตรและหลักวัตร ๑๔ ซึ่งการอบรมตามหลักไตรสิกขามุ่งให้พระภิกษุ สามเณรรักษาพระวินัยโดยเคร่งครัด ฝึกฝนสมาธิ และให้มีความคิดถูกต้องคือ สัมมาทิฐิ โดยใช้วิธีการอบรมด้วยการออกกฐาระเบียบ ฝึกอานาปานสติ และส่งเสริมสัมมาทิฐิ คือความคิดที่ถูกต้องซึ่งมีส่วนให้พระภิกษุสามเณรในวัดหนองป่าพงมีความมั่นคงในพระวินัย จิตสงบและมีความเห็นถูกต้องตามพระธรรมวินัย สำหรับการฝึกอบรมตามหลักธุดงค์วัตร ๑๓ ท่านเน้นให้ปฏิบัติด้วยศรัทธาและถือว่าการสนับสนุนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาด้วย โดยที่ใช้เป็นเอกลักษณ์ของวัดหนองป่าพงได้แก่ การฉันในบาตร การฉันหนเดียว และการอยู่เสนาสนะที่เขาจัดให้ เป็นต้น^{๒๓}

พระสุริยนต์ ทสฺสีโย (น้อยสงวน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า บิณฑบาต หมายถึง การตกลงแห่งก้อนข้าว อาหารที่ใส่ลงในบาตรของพระสงฆ์ มีความสำคัญ

^{๒๑}นางสาวอัมพร จันทรตัน, “การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติถูกต้องกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๒}พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม, “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๒๓}พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นวิถีในการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ สามเณรนั้นขึ้นอยู่กับอาหาร บิณฑบาต การบิณฑบาตจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นกรณียกิจ คือ กิจที่พระภิกษุ สามเณรพึงกระทำ เป็นกิจวัตรประจำวัน เป็นพุทธวงศ์ คือ พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต ต่างก็มีวิถีชีวิตที่อาศัยอาหาร บิณฑบาตจากผู้อื่นเลี้ยงชีพ เป็นพุทธกิจ คือ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน เพื่อโปรด สรรพสัตว์ เป็นการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์สำหรับบรรพชิต และการสมาทานบิณฑบาตเป็นวัตร จัดเป็น ธุระที่ช่วยขัดเกลาจิตใจให้ลดน้อยลง บาตรเป็นบริวารในปัจจัยสี่ บาตรมีก่อนพุทธกาลโดยใช้ผล น้ำเต้าหรือเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ขนาดใหญ่ที่แห้ง ดินเผา กะโหลกผี เป็นต้น ของนักบวชสันยาสี เพื่อ ใช้อรับอาหาร ท้าวขณิกการมหาพรหมถวายบริวารต่อพระพุทธองค์ มีบาตรอยู่ด้วยเป็นใบแรกใน พระพุทธานุสาสนา^{๒๔}

พระลิขิต ทินนปญโญ (เมืองจันทร์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์รูปแบบการ ใช้จีวรที่เกื้อกูลการประพัตถิพรหมจรรย์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลจากการวิจัยพบว่า ความหมายของจีวร หมายถึง ผ้าที่ใช้นุ่งห่มของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ผืนใดผืนหนึ่ง ใน จำนวน ๓ ผืน เรียกว่า “อุตตราสงค์” ความสำคัญของจีวร เพื่อใช้ปกปิดร่างกาย ใช้ป้องกันความ หนาวและความร้อน ใช้ปกปิดอวัยวะที่ให้เกิดความละอาย ป้องกันอันตรายจากสัตว์เลื้อยคลาน เหลือบยุงและแมลงต่างๆทั้งหลายที่มารบกวนขณะประพัตถิพรหมจรรย์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ พระภิกษุนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ จึงทรงอนุญาตผ้าที่ใช้สำหรับห่มคือจีวร เรียกว่า “อุตตราสงค์” และทรง อนุญาตให้ใช้ รังคุม คือ ช่องที่เจาะสำหรับขัดลูกคุม และลูกคุมเป็นส่วนประกอบของจีวรได้ การ บัญญัติเช่นนี้ก็เพื่อให้พระภิกษุมีชีวิตที่เรียบง่าย ให้อ่อนโยน ไม่ยึดติด ให้เป็นผู้สันโดษ และเกื้อกูลต่อ การประพัตถิพรหมจรรย์^{๒๕}

ศิลา ปรณาปิต ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อารัญญธุดงค์ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวตเถระ” ผลจากการวิจัยพบว่า พระเวต เถระ เป็นผู้ถืออารัญญธุดงค์ ได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะทางการอยู่ป่าเป็น วัตรเนื่องจากท่านเป็นพระสาวกถือการปฏิบัติด้านนี้เป็นพิเศษ จนเป็นผู้เลิศในด้านการอยู่ป่า จึงได้รับ ตำแหน่งเอตทัคคะ อยู่ในกลุ่มพระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ รูป และท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในกลุ่มพระ

^{๒๔} พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิต และกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๕} พระลิขิต ทินนปญโญ (เมืองจันทร์), “การวิเคราะห์รูปแบบการใช้จีวรที่เกื้อกูลการประพัตถิ พรหมจรรย์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

อสีติมหาสาวก คือ พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป เพราะท่านเข้ามาบวชในช่วงปฐมโพธิกาลและบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ส่วนบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเรวตะในครั้งพุทธกาล มี ๔ ด้าน คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมนุษย ด้านสังคมและด้านวิธีการเผยแผ่ โดยใช้ป่าเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ อารยณียุทธศาสตร์ของพระเรวตะเถระที่เป็นแนวทางต่อพระภิกษุไทยในปัจจุบัน๗ ประเด็นคือ ๑) เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ๒) ทำให้สติได้ปรากฏชัด จิตได้ตั้งมั่น อาสวะสิ้นไป และทำให้บรรลุนิพพานอันยอดเยี่ยม ๓) พระภิกษุอยู่ป่าของไทยเริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ๔) ลักษณะทางภูมิประเทศสอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกย่องการอยู่ป่า ๕) ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์นำไปสู่การบัญญัติให้พระภิกษุผู้อยู่ป่าว่าเป็นภิกษุฝ่ายอารยณวาสี ๖) ลักษณะทางสังคมปัจจุบันถูกจำกัดด้วยกฎหมายป่าสงวน จึงหันมาปลูกป่าในอารามแทน ๗) ลักษณะทางคำสอนเรื่องการอยู่ป่าเป็นแบบอย่างการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน^{๒๖}

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ขั้นสำรวจเอกสารเป็นขั้นการสำรวจเอกสารต่างๆ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งฉบับ ภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา วารสารและเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้องเพื่อวางกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัย

๑.๗.๒ ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการบันทึกข้อมูลดังนี้ คือ ย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง คัดลอกข้อความที่เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงเพื่อสนับสนุนความคิดของผู้วิจัย ข้อความที่เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก

๑.๗.๓ ขั้นตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก่อนการวิเคราะห์ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล เมื่อได้ตรวจสอบเรียบร้อยแล้วจึงนำมาจัดเรียงลำดับก่อนและหลังเรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๑.๗.๔ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

๑.๗.๕ ขั้นสรุปผล เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นมาสรุปเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

^{๒๖}ศิลา ปรณาปิติ, “การศึกษาวิเคราะห์อารยณียุทธศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเรวตะเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๑.๗.๖ ขึ้นเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยได้เขียนรายงานการวิจัยตามกรอบที่กำหนดไว้ใน คู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิธีดำเนินการดังกล่าวสามารถนำมาเขียนขั้นตอนได้ตามแผนภูมิดังนี้

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ได้ทราบความเป็นมาของธุดงค์ในพระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๒ ได้ทราบปฏิบัติในการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ
- ๑.๘.๓ ได้วิเคราะห์และประยุกต์หลักธุดงค์สำหรับชาวพุทธไทยในปัจจุบัน